

Краєзнавчі дослідження академіка Костянтина Григоровича Воблого

У статті розглядається діяльність академіка К. Г. Воблого як краєзнавця. Проаналізовано його творчу спадщину на краєзнавчій ниві. Досліджено роботи вченого, присвячені вивченню історії різних регіонів України.

Ключові слова: К.Г. Воблий, наука, краєзнавство, регіональні дослідження.

Костянтин Григорович Воблий (1876-1947) – уродженець с. Царичанки Катеринославської губернії (нині – районний центр Дніпропетровської області). Український економіст, економгеограф, академік АН УРСР, заслужений діяч науки УРСР, віце-президент АН УРСР (1929-1930) зробив вагомий внесок у розвиток економічної географії, вирішення проблем розвитку народного господарства та комплексного використання природних ресурсів України. Сфера наукових досліджень вченого позначена і зацікавленням краєзнавчою тематикою. Зауважимо, що праці К.Г. Воблого, написані в радянські часи, на які припадає переважна частка наукової творчості вченого, не позбавлені ряду рис, властивих тій добі. Протягом життя займаючи високі державні посади, академік, як не дивно, залишався безпартійним і не покидав рідної землі. Як записано в автобіографії вченого, він мав декілька пропозицій переїхати працювати за кордон, але все ж таки залишився в Україні. К. Г. Воблий вважав, що оскільки народ надав йому можливість отримати освіту, то треба працювати на благо цього народу [16].

Комплексного дослідження, присвяченого безпосередньо вивченню краєзнавчих студій академіка К.Г. Воблого, сьогодні не існує. Ряд досліджень стосується Костянтина Григоровича як вченого-економіста. Зокрема, вкажемо на статті Л.В. Вернигори про вплив наукових праць вченого на подальший розвиток вітчизняної економічної думки, вміщені в економічній періодиці [1]. Науковці-економісти Київського національного університету ім. Т.Г. Шевченка досліджували діяльність академіка як економгеографа. Науковці-географи М.Д. Пістун, В.П. Руденко та В.М. Матвієнко в своїх дослідженнях зосереджували увагу на історії формування і розвитку

української економіко-географічної школи К.Г. Воблого та розміщення продуктивних сил України [24; 26; 27]. Загалом про життя і творчість академіка йдеться в опублікованих статтях історика професора Г. К. Швидько, які базуються на архівних матеріалах [28; 29]. Існує і суто оглядова газетна публікація краєзнавця В. С. Мороза [25]. Інформацію про наукову діяльність академіка К. Г. Воблого також знаходимо у виданнях з історії Академії Наук України [21; 22].

Мета даної статті – здійснити аналіз творчої спадщини К. Г. Воблого, визначити сфери зацікавлень вченого та оцінити його внесок у розвиток краєзнавства.

Джерельною базою дослідження є опубліковані праці вченого, а також документи особового фонду К.Г. Воблого, що зберігаються в Інституті Рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського НАН України. Опублікований науковий доробок вченого та архівний особовий фонд К.Г. Воблого є достатньо репрезентативним для досягнення мети. Частина наукової спадщини вченого не використовувалася належним чином, тоді як в ній досить багато краєзнавчого матеріалу, що потребує всебічного та ґрунтовного вивчення.

Перша краєзнавча розвідка майбутнього академіка про розведення плодкових дерев, зокрема вишень, у Царичансько-Китайгородському районі була опублікована ще у 1896 р. в «Полтавських губернських відомостях» [18].

У 1919 році К. Г. Воблий видав підручник для учнів шкіл та самоосвіти під назвою «Економічна географія України», який став першою повною працею з економічної географії нашої країни. У підручнику вчений проаналізував географічне становище України та детально описав розміщення промислів. Для краєзнавців він мав

певний інтерес, оскільки визначав економічні ресурси та особливості кожного регіону держави. У наступні роки книга перевидавалася п'ять разів. Автор постійно її доробляв і доповнював [3].

В 1934-1938 рр. академік К. Г. Воблий працював у академічній Комісії з вивчення продуктивних сил України, з'ясовуючи можливість використання її мінеральних ресурсів. Займаючись дослідженням запасів корисних копалин в Україні, К. Г. Воблий захопився вивченням історичних аспектів розвитку народного господарства республіки та регіональною історією.

Цікаві краєзнавчі нариси вченого присвячені окремим регіонам та містам України. Серед важливих розвідок краєзнавчого характеру виокремимо нарис К. Г. Воблого, опублікований у часописі «Наша країна» під назвою «УРСР», який охоплював усі регіони України. Академік виокремив такі географічні райони України: *Поділля* (Житомирська, частина Київської та Чернігівської областей); *Середню лісостепову частину УРСР* (частини Київської та Харківської областей, Подільська, Вінницька, Полтавська області); *Центральні та східні райони лісостепу* (Київщина, Полтавщина, Харківщина); *Степову смугу* (Одеська, Миколаївська та Донецька області). Майстерно описавши природні багатства кожного з регіонів, вчений у дусі часу закінчив статтю патріотичними рядками: «Основне багатство УРСР – енергійний, працьовитий, талановитий, палко люблячий свою Батьківщину, героїчний народ» [11, с. 12]. Наступного року у цьому ж часописі К. Г. Воблий опублікував історичний нарис з фотоілюстраціями, присвячений місту Чернігову. У ньому вчений звернув увагу на важливе значення р. Десни для розвитку древнього міста [12].

Можна виділити й декілька його досліджень, які стосуються південних регіонів України, зокрема, дві його замітки знаходимо в часописі «Наша країна». У статті «Чуфут-Кале» розповідається про історію виникнення фортеці, що охороняла кримське узбережжя від вторгнень кочівників з півночі. Посилаючись на дослідження краєзнавців, він визначає, що фортецею в XI ст. володіли хазари, згодом – алани, а наприкінці XIII ст. її захопили татари. В ті часи, пише К. Г. Воблий, фортеця Чуфут-Кале мала назву Кирк-ер або Кирк-ор (з кримськотатарської – *сорок укріплень*), до перенесення столиці Кримського ханства до Бахчисараю місто було резиденцією хана. З XV ст. тут була резиденція

кипчацьких ханів, а згодом – його заселили караїми. У XIX ст. місто Чуфут-Кале було спустошене, фактично воно зникло, тому й отримало в літературі назву «мертве місто». Автор згадав і легенду про нещасливе кохання Джанике-ханім, доньки хана Тохтамиша. Сьогодні в Чуфут-Кале знаходиться її усипальниця. К. Г. Воблий звернув увагу на печеру Чаутинокобаси – татарську в'язницю для злодіїв та політичних осіб. Саме тут відбували покарання російський воєвода Шереметьєв, князь Ромодановський, польський гетьман Потоцький. Наприкінці статті автор звернув увагу на чисте повітря міста-пам'ятки, наповнене ароматом трав. З давніх-давен караїми вважали повітря Чуфут-Кале цілющим та рятувалися тут від холери в роки епідемії [13].

В іншій статті – «Сиваш та його багатства», – яка відноситься до Азовсько-Чорноморського регіону, К. Г. Воблий з'ясовує народногосподарське значення затоки, говорить про видобуток різноманітних хімічних речовин. Саме тут були знайдені хлористі сполуки натрію, калію, магнію та інших солей. Вчений також звернув увагу на вдале розташування затоки – відносно недалеко від індустріальних районів Криворіжжя, що сприяло розвитку хімічної промисловості. Унікальністю є те, що на його східній частині знаходиться улюблене місце перелітних птахів [10, с. 44]. У 1927 році тут був створений Азово-Сиваський заповідник (сьогодні Азово-Сиваський національний природний парк), в якому вивчається природа Азовського узбережжя та Сиваша.

Багато зусиль доклав К. Г. Воблий до виховання молоді через їх заняття краєзнавством. На його думку, краєзнавча робота серед молодого покоління має надзвичайно важливе освітнє й виховне значення. У популярних статтях «Вивчайте свій край» та «Знай свою велику Батьківщину», які були опубліковані в газеті «Молодь України», він особливу увагу приділив природним зонам України. У статті «Вивчайте свій край» К. Г. Воблий описав ландшафт нашої держави, враховуючи особливості кожного регіону: «Північна частина України розташована на рівнинних просторах з одноманітним ландшафтом, далі на південь все частіше зустрічаються кам'янисті пагорби, гранітні скелі, місцевість з складним рельєфом стає дедалі вищою. Річки, пробиваючи собі шлях, утворюють вузькі долини, водопади, пороги. Ще далі, по обох берегах Дніпра, розляглися родючі українські

чорноземні степи, яких з півдня омивають води Азовського та Чорного морів. Степові передгір'я з порослими лісом схилами, змінюються смарагдовою рослинністю альпійських лугов, надхмарних висот сягають горді верховини» [2, с. 3]. Вчений наголошував на необхідності використання краєзнавчого матеріалу в навчально-виховному процесі у загальноосвітніх школах. Академік закликав вчителів географії організовувати краєзнавчі групи по вивченню природи рідного краю. Під час екскурсій він рекомендував збирати матеріал обстежуваної місцевості: гербарії, корисні копалини, замальовки та фотознімки, які збагачать шкільний музей, а водночас для дітей це буде предметом гордості й задоволення. К. Г. Воблий писав: «Пізнаючи природу рідної країни, молоді патріоти ще більше любитимуть свою Батьківщину – її гори і долини, річки і озера, запашні луги і сади» [2, с. 3].

Академік К. Г. Воблий залишив по собі велику рукописну економіко-географічну спадщину. Частина наукових розвідок залишається неопублікованою і знаходиться в особовому фонді вченого. Йдеться, насамперед, про ті його праці, що зберігаються в Інституті Рукопису НБУ НАН України. В них містяться географічні характеристики окремих регіонів, утворення запасів корисних копалин та розвиток промисловості в деяких областях нашої держави.

В особовому фонді вченого зберігається його ґрунтовна праця про природні ресурси Вінницької області, яка є цікавим джерелом інформації не лише про власне наукові дослідження вченого, а й про запаси корисних копалин даного регіону, їх комплексне використання та розвиток промисловості в області. В своїй роботі вчений майстерно описав географічне розміщення корисних копалин, урахувавши такі особливості їх розташування: з одного боку, запаси корисних копалин були сконцентровані на півночі та північному заході, а з іншого – на півдні та південному заході. На думку академіка, таке розміщення було пов'язане з особливостями тектонічних процесів регіонів. Північні райони області багаті нерудними корисними копалинами: гранітом, гнейсом, каоліном, південні райони – гіпсом, глиною, та вапняком. У названій праці дослідник зробив детальний аналіз корисних копалин регіону та обґрунтував потребу у їх промисловому використанні [17].

У матеріалах архівного фонду К. Г. Воблого зберігаються також тези його доповіді «Побужжя (економічно-географічна характеристика)»,

де міститься інформація про Хоцеватське родовище марганцю та перспективи освоєння р. Південний Буг [19]. Наприкінці ХХ ст. спеціалістами підраховані промислові запаси марганцевих руд, які досі не враховані Державним балансом.

Серед паперів академіка знаходиться й розвідка краєзнавчого характеру «Закарпатська Україна» (замітки про природні багатства та економіку краю). В ній К. Г. Воблий описав запаси корисних копалин в західних областях держави, а також звернув увагу на розвиток лісового і сільського господарства Західної України та їх місце в економіці країни [20].

В часи визволення України від нацистських окупантів в періодичній пресі були опубліковані патріотичні статті академіка К. Г. Воблого. Більшість присвячених цій тематиці його статей, знаходимо в газетах «Радянська Україна» та «Вільна Україна». Статті вченого присвячені визволенню різних міст та регіонів держави: Полтави, Києва, Криму й Закарпатської області. Всі ці роботи наповнені любов'ю до Батьківщини та повагою до героїчних подвигів народу [4; 5; 7; 9].

Найбільше праць вченого присвячено столиці України – місту Києву. Перша за хронологією опублікована стаття К. В. Воблого під назвою «Київ – святиня і гордість радянського народу» датується 1943 роком і присвячена визволенню столиці від нацистів. Автор стисло розповів історію Києва від перших згадок про нього у літописах з IX ст. до вторгнення німецько-фашистських орд. У популярній статті він описав краєвиди та історичні пам'ятки міста, серед них – Софійський собор, Печерську Лавру, Кирилівську та Андріївську церкви [6].

Наступного року в українському державному видавництві вийшла невелика за обсягом книжка К. Воблого «Київ – серце України», написана в доступній для пересічного читача формі, легко і невимушено. В цій роботі вчений вже більш детально описав історію Києва. Насамперед, він зауважив вдале географічне розташування столиці, оскільки Київ замикає широко розгалужену систему річкових шляхів верхнього Дніпра, що їх утворюють численні притоки на півночі, сході і заході: «За стародавніх часів річки були найважливішими шляхами зв'язку й торгівлі. Київ тримав у своїх руках ключі від головних воріт світової транзитної магистралі того часу, шляху «із варяг у греки». Київ – це важливий збірний пункт, куди стікалися притоками Дніпра сировина, продукти з усього

Наддніпров'я і суміжних річкових басейнів. Цим водним шляхом йшов потік вантажів із Західної Європи та Прибалтійських країн до берегів Чорного моря» [8, с.3].

Автор зазначив, що важливою подією в найновішій історії міста було перенесення з Харкова до Києва столиці УРСР (1934 р.), після цього в Києві широко розгорнулося комунальне, культурне і житлове будівництво. Збільшилося виробництво машин і устаткування для хімічної, цукрової, горілчаної, хлібопекарської і лісопильно-деревообробної промисловості. Значну увагу К. Воблий приділив культурно-національному життю столиці, зокрема Українській академії наук, вищим навчальним закладам, театрам та музеям. Автор розповів також про Ботанічний сад Академії наук, мальовничі парки на високих і крутих схилах Дніпра та інші чарівні місця нашої столиці. У своїй праці автор досить детально описав зруйновані німецькими загарбниками підприємства та історичні пам'ятки Києва, відмітив велику роботу по відбудованню та реконструкції міста силами людей з усіх українських міст та сіл. Завершується книга важливими на той час для українського народу патріотичними рядками: «Протягом більш як тисячолітньої своєї історії Київ був спустошуваний вогнем і мечем. І кожного разу він підіймався із попелу, відбудовувався, зацвітав чарівною білістю садів, вкривався зеленню лісів і парків. Зникнуть руїни. Піднімуться багатопверхові будинки із золотисто-жовтої цегли, одягнені в лабрадорит і граніт дивної краси, відродяться великі енергостанції, фабрики і заводи, відбудуються славний університет та інші вищі учбові заклади, школи, театри, палаци культури, клуби. Поети-співці складуть поеми, пісні і думи про героїв, що визволили свою Батьківщину, стародавнє місто Київ від незлічених полчищ озвірілого ворога. І буде стояти на горах

відроджений Київ – серце України, як стояло понад тисячу років це стародавнє казкове місто, зачаровуючи всіх красою, славним минулим і високою культурою сучасного життя» [8, с.32].

У 1948 році в краєзнавчо-довідковій книжці «Київ. Статті-довідки» був вміщений написаний вченим розділ «Природа, економіка, населення». В ньому К. Воблий охарактеризував географічне положення міста, описав топографію та клімат столиці (навівши дані середньомісячних температур за спостереженнями в період 1881-1933 рр.) [23, с.6].

За своє життя академік К. Г. Воблий встиг надрукувати багато статей краєзнавчого характеру. Дані, отримані в результаті наукової роботи, вчений використовував і у колективних працях та монографіях. Він був співавтором «Географічного атласу Української Соціалістичної Радянської Республіки», який вміщує цінні географічні матеріали, зокрема, мапи: геологічну, корисних копалин, атмосферних опадів, ґрунтів ботанічних районів, природних та економічних районів [14]. У 1945 р. вийшла друком I частина «Економічної географії Радянської України (Фізико-географічний огляд)» за редакцією К. Г. Воблого [15]. Роботу з економічної географії України виконано під керівництвом і за участю академіка, але закінчити її він не встиг. У вересні 1947 р. Костянтин Григорович Воблий помер.

Всього К. Г. Воблий написав понад 450 наукових праць, з них 200 мають економіко-географічне значення – фундаментальні монографії, підручники, аналітичні та комплексні дослідження окремих галузей народного господарства. Краєзнавчі ж розробки академіка, хоч і являють собою невеликі наукові роботи і до сьогодні можуть слугувати вартісним елементом економіко-географічних досліджень та використовуватися у краєзнавчій роботі.

Джерела та література

1. Вернигора Л. К. Г. Воблий – видатний український вчений-економіст (до 130-ї річниці від Дня народження) / Л. Вернигора // Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. Економіка. – Вип. 86/87. – К., 2006. – С. 60-62.
2. Воблий К.Г. Вивчайте свій край / К. Г. Воблий // Молодь України. – 1947. – 18 березня – С. 3.
3. Воблий К. Г. Економічна географія України: Підр. для шк. та самоосвіти/ К. Г. Воблий. – К.: Вид. «Сільського господарства», 1922. – 166 с.
4. Воблий К.Г. Закарпатська Україна / К. Г. Воблий // Радянська Україна. – 1944. – 8 серпня – С. 3.
5. Воблий К.Г. Знову розквітне Полтава / К. Г. Воблий // Радянська Україна. – 1943. – 25 вересня. – С. 3.
6. Воблий К. Г. Киев – святиня и гордость советского народа / К. Г. Воблий // Славяне. – 1943. – № 11. – С. 12-13.
7. Воблий К.Г. Київ – серце Радянської України / К. Г. Воблий // Вільна Україна. – 1944. – 3 жовтня. – С. 2-4.

8. Воблий К.Г. Київ – серце України / К.Г. Воблий. – Укрдержвидав, Київ-Львів, 1944. – 32 с.
9. Воблий К.Г. Кримська земля / К. Г. Воблий // Радянська Україна. – 1944. – 11 травня. – С.4.
10. Воблий К. Г. Сиваш и его богатства / К. Г. Воблий // Наша страна. – 1939. – № 8. - С.44.
11. Воблий К. Г. УССР / К. Г. Воблий // Наша страна. – 1938. – № 5. – С.7-12.
12. Воблий К. Г. Чернигов / К. Г. Воблий // Наша страна. – 1939. – № 1. – С.38-40.
13. Воблий К. Г. Чуфут-кале / К. Г. Воблий // Наша страна. – 1939. – № 2. – С.45-46.
14. Географічний атлас Української Соціалістичної Радянської Республіки/ За ред. Кльованого Л. Вид. 2-е переробл. К.: Держвидав України, 1929.- 8 с., 11 кольорових карт.
15. Економічна географія Радянської України. Ч. 1 / Під ред. К. Г. Воблого. – К.: Вид: Академії наук УРСР, 1945.-119 с.
16. Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського НАН України. – Ф. XXXVIII, К. Г. Воблий. – спр. 4 «Автобіографія» – 17 арк.
17. Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського НАН України. – Ф. XXXVIII, К.Г. Воблий – спр. 162 «О полезных ископаемых Винницкой области» – 131 арк.
18. Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського НАН України. – Ф. XXXVIII, К. Г. Воблий. – спр. 175 «Список праць» – 11 арк.
19. Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського НАН України. – Ф. XXXVIII, К.Г. Воблий. – спр. 85 «Побужье (экономико-географическая характеристика)» – 3 арк.
20. Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського НАН України. – Ф. XXXVIII, К.Г. Воблий. – спр. 15 «Закарпатская область (Заметки о природных богатствах)» – 9 арк.
21. Історія Академії Наук України: 1918 – 1923 (Документи і матеріали). – К., 1993. – 576 с.
22. Історія Академії Наук Української РСР / За ред. Бабко А. К., К.: Головна редакція української радянської енциклопедії АН УРСР, 1967 – 275 с.
23. Київ: статті-довідки: [ред.кол.: К. Воблий та ін.]. – К.: Укр. вид-во політ. літ., 1948. – 141 с.
24. Матвієнко В.М. Науково-організаційна діяльність академіка К.Г. Воблого / В. М. Матвієнко // Вісник Київського університету. Географія. – К.: РВЦ «Київський університет», 1999. – Вип. 44. – С. 49-50.
25. Мороз В. Академік із Царичанки / В. Мороз // Приорільська правда. – 1991. – 16 трав. – С. 2.
26. Пістун М.Д. Костянтин Григорович Воблий – видатний український економіко-географ / М. Д. Пістун. – К.: ВИД, 2006. – 34 с.
27. Руденко В.П. Розвиток географічних засад раціонального природокористування в Україні у першій половині ХХ ст. / В.П. Руденко // Український географічний журнал. – 2005. – № 1. – С. 11-17.
28. Швидько Г.К. Орільський талант / Г.К. Швидько // Моє Придніпров'я. Календар пам'ятних дат Дніпропетровської області на 2002 рік: Бібліогр. покажчик / Упоряд. І. Голуб. – Дніпропетровськ: ДОУНБ, 2001. – С. 122-126.
29. Швидько Г.К. Нелегкий шлях до вершин науки / Г.К. Швидько // Моє Придніпров'я. Календар пам'ятних дат Дніпропетровської області на 2011 рік // У 2-х ч. Ч. І. / Упоряд. І. Голуб. – Дніпропетровськ: ДОУНБ, 2010. – С. 140-143.

Марія Шевченко

Краеведческие исследования академика Контантина Григорьевича Воблого

В статье рассматривается деятельность академика К.Г. Воблого как краеведа. Проанализировано его творческое наследие в области краеведения. Исследованы работы ученого, посвященные изучению истории различных регионов Украины.

Ключевые слова: *К.Г. Воблий, наука, краеведение, региональные исследования.*

Mariya Shevchenko

Local Lore Researches by Academician K.G. Vobliy

The article discusses activity of academician K.G. Voblyi's as local historian. Its creative heritage on a local history field is analysed. The works of scientist are devoted the study of history of different regions of Ukraine are explored.

Key words: *K.G. Voblyi, science, local history, regional studies.*